

ایران و درام نویسان بزرگ جهان

(۱۱)

دکتر مهدی فروغ

رئیس دانشکده هنرهای دراماتیک

موضوعها و مضمونهای ادبی و تاریخی در آثار نمایشنامه نویسان معروف جهان

همانطور که در صفحات قبل وعده دادیم اکنون باید به شرح احوال نمایشنامه نویسانی که در دوره سلطنت الیزابت اول (۱۶۰۳ - ۱۵۳۳) موضوع نمایشنامه‌های خود را از مضمونهای ادبی و تاریخی ایران اقتباس کرده‌اند و آثاری که در این باره نوشته‌اند بپردازیم. قبل از وارد شدن باین بحث طرح مقدمه‌ای درباره اوضاع سیاسی و اجتماعی و ادبی آن کشور در سده پانزدهم و شانزدهم بی فایده نیست.

در سده پانزدهم میلادی، در انگلیس، بجز نمایشهای مذهبی «میراکل» Miracle که بتدریج از کلیسا جدا شد و بصورت نمایشهای اخلاقی Moralité درآمد، نوع دیگری وجود داشت بنام اترلود Interlude که از مسائل مذهبی کاملاً جدا بود و از نمایشهای بومی مردم آن سرزمین محسوب میشد.

این کلمه در مورد نمایشنامه‌هایی بکار میرفت که در فاصله بین دو برنامه متصل تفریحی بازی میشد ولی در اواسط سده شانزدهم میلادی امکان پیدایش تحرك و پیشرفت تند و پرهیجانی در تئاتر انگلیس فراهم آمد و نمایشنامه‌نویسان آن کشور در نتیجه مطالعه آثار نویسندگان معروف روم قدیم به اصول فنی درام نویسی آشنا شدند. البته در سده پانزدهم نمایشنامه‌های «پلوت» - Plaute، که در سال ۱۴۲۲ کشف شده بود، و «ترنس» Terence، در دسترس بود ولی فقط در سوسمه‌ها و مراکز پیشوایان مسیحی مطالعه میشد. وضع عمومی و اجتماعی مردم انگلیس در سه ربع اول سده پانزدهم در نتیجه جنگهای متوالی داخلی و خارجی بسیار درهم و مشوش بود و برای اهل فن فرصت و امکان مطالعه آثار استادان قدیم فراهم نمی‌آمد. تا اینکه در سال ۱۴۸۵، «هانری» هفتم، پسر ازاو پسرش «هانری» هشتم، به سلطنت رسیدند، و در سایه درایت و کفایت ایشان آرامش و امنیت در آن کشور برقرار شد و در موقعی که «الیزابت» اول، در سال ۱۵۵۸ زمام امور را بدست گرفت، انگلیس دارای قدرت و ثروت و رفاه و آرامشی بی سابقه و کم نظیر بود و امکان ترقی علوم و ادبیات از هر حیث فراهم شده بود.

یکی از جمله اقداماتی که موجب پیشرفت علم و ادب در آن کشور شد ایجاد کارگاه چاپ، در سال ۱۴۷۶ بود که امکان طبع و نشر آثار استادان قدیم را آسان ساخت و باین وسیله بود که

نمایشنامه‌های «پلوت»، «ترنس» و «سینک»، در دسترس طالبان ادب و هنر قرار گرفت. «سیرتوماس مور» (۱۵۳۵ - ۱۴۷۸)، سیاستمدار و فیلسوف انگلیس در کتاب معروف خود موسوم به «یوتوپیا» Utopia^۱ که در سال ۱۵۱۶ نوشته است عبارتی دارد باین مضمون که مخلوط کردن کمدی و تراژدی در یک اثر ادبی نامناسب است و بیان این مطلب را فقط به نفوذ آثار کلاسیک روم میتوان مربوط دانست. همچنین «هالینشد» Holinshed^۲ روایت میکند که در مجلس جشنی که هائری هشتم در سال ۱۵۲۰ در گرینویچ Greenwich برگزار کرد یک کمدی بسیار خوب از «پلوت» بازی شد.^۳

خلاصه اینکه نفوذ فرهنگ لاتین، یا مقدمه دوره‌ای که آنرا رنسانس مینامند، در حوالی سده شانزدهم، در انگلیس باین ترتیب آغاز شد، و نمایشنامه‌نویسان فاضل و دانشمند انگلیسی، راه و رسم تدوین و تنظیم نمایشنامه‌های مفصل را بنا بر اصول و رموز نویسندگان کلاسیک فرا گرفتند و بتدریج خود نیز اصول دیگری ابداع کردند. کم‌کم نمایشهای «اترلود» و همچنین نمایشهایی که روی مضامین عشقی یا حماسی نوشته میشد متروک شد و تنظیم نمایشنامه در پنج پرده بنسبت متقدمان معمول گردید و قبول و پیروی از این قاعده از استادان قدیم، که در قالب (فرم) نمایشنامه بسیار مؤثر است، یکی از جمله اقداماتی بود که تأثیر زیادی در ترقی این نوع ادب در ادبیات دراماتیک انگلیس داشته است.

یکی دیگر از نکاتی که درام‌نویسان انگلیس در این دوره از استادان قدیم فرا گرفتند توجه به رعایت سه وحدت (موضوع و زمان و مکان) بود. که گرچه بسیاری از منتقدان و ادب‌سنان رعایت این سه اصل را شرط کمال یک اثر ادبی نمیدانند و حتی دواصل آن یعنی زمان و مکان را که ارسطو درباره آن صراحت کامل ندارد بکلی مردود میدانند ولی اطلاع از این سه اصل بانضمام قاعده مربوط به تنظیم نمایشنامه در پنج پرده، موجب شد که آثار نویسندگان این دوره از صورت حوادث نامربوط نمایشنامه‌های قدیم بدرآید و ربط و ضبطی مطلوب و مناسب بخود بگیرد.

نکته سومی که نویسندگان قدیم به نمایشنامه‌نویسان انگلیسی آموختند تفاوت بین کمدی و تراژدی بود. توجه باین نکته هم برای نویسندگان انگلیسی لازم بود زیرا، حتی در نمایشنامه‌های مذهبی، از جمله «نمایش میلاد مسیح» که شرح آن گذشت نیز می‌بینیم که شوخی‌های بار دوسطی با مطالب جدی مخلوط است.

نکته چهارم تنوع در انتخاب موضوع بود. از آنجا که نویسندگان انگلیسی قالب (فرم) جدیدی را از کشورهای خارجی اقتباس کرده بودند بجای اینکه موضوع تازه‌ای برای نمایشنامه‌های خود ابتکار کنند سعی میکردند موضوع نمایشنامه‌های قدیم را در قالب جدید بگنجانند. برای ادبیات دراماتیک که نیرو و زمینه‌ای وسیع یافته بود موضوعهای متنوع، و شایسته گفتن، البته لازم بود. از دونوع نمایشنامه کمدی و تراژدی ابتداء کمدی مورد توجه قرار گرفت و در اواسط سده شانزدهم (حدود سال ۱۵۴۲) نخستین کمدی بشیوه استادان قدیم نوشته شد. ده بیست سال

۱ - برای کسب اطلاع بیشتر درباره این مرد سیاست و ادب رجوع شود به گفتار چهارم از مجموعه «پاترندگفتار»، نگارش استاد مجتبی مینوی.

۲ - وقایع‌نگار معروف انگلیس که تاریخ تولدش نامعلوم و تاریخ فوتش حوالی سال ۱۵۸۰ تخمین زده شده است. شکسپیر برای نوشتن نمایشنامه‌های تاریخی خود از نوشته‌های وی بسیار استفاده کرده است.

۳ - "There was a goodlie Comedie of Plautus pleied"

۴ - شکسپیر، و بسیاری از نویسندگانی که شیوه او را در درام‌نویسی دنبال کرده‌اند نمایشنامه‌های خود را بیک حادثه که در یک شهر و در یک روز اتفاق افتد محدود و منحصر ساخته‌اند. قانون سه وحدت که در دوره رنسانس توجه محققان و منتقدان ادبی و هنری را بخود جلب کرد و در چند قرن بعد از آن هم مدام مورد بحث بوده است از جمله مباحث بسیار مهم تئاتر است.

بعد به نوع تراژدی پرداختند. نخستین تراژدی که بتقلید رومیان تنظیم شده بود در سال ۱۵۶۱ در حضور «ملکه الیزابت» بمعرض نمایش درآمد. ذکر این مقدمه، هر چند بی اندازه مختصر بود از این جهت لازم بنظر آمد که معلوم شود چگونه زمینه برای نوشتن نمایشنامه‌های مفصل تاریخی از قبیل نمایشنامه کامبیز، که اقتباسی است از شرح حال و سلطنت و کشورگشایی کمبوجیه پسر کوروش و دومین پادشاه سلسله هخامنشی، فراهم آمده است. در ضمن شاید برای نمایشنامه‌نویسان فعلی ما، اگر توجه شود لااقل ارزش يك علامت راهنمایی را داشته باشد.

چنانکه ملاحظه شد نویسندگان انگلیس در سده شانزدهم، هر چه میدانستند مربوط بود به آثار ادبی روم و از یونانیها اطلاع قابل توجهی نداشتند و این جای تأسف است زیرا آثار «پلوت» و «ترس» و «سینک» که سرمشق نوشته‌های ایشان واقع شد، همانطور که سابقاً هم تذکر دادیم، بهترین نمونه آثار کلاسیک نیست. از این جهت آثار نویسندگان دوره «الیزابت» فاقد آن مقیاس مشترک، و تناسب و تعادلی است که در آثار نویسندگان برگزیده یونان قدیم یافت میشود. ولی بهر حال نویسندگان انگلیسی همانطور که گفته شد «فرم» را از رومیان آموختند و این مقبول نظر همه مردم آن سرزمین بود چون در انگلیس هم مثل سایر کشورهای اروپای غربی، آثار نویسندگان روم قدیم، درسیک و شیوه‌های مختلف زبان بومی ترجمه و در مدارس تدریس میشد و در دسترس همه مردم باسواد بود.

دوره درخشان درام‌نویسی در انگلیس از سال ۱۵۶۳ که نخستین نمایشنامه تراژدی در انگلیس بازی شد شروع میشود و تا سال ۱۶۴۲ که آتش انقلاب داخلی در آن کشور شعلهور شد پایان می‌یابد. در این هشتاد سال تعداد زیادی نمایشنامه‌نویس در این سرزمین ظهور کردند که نام بعضی از ایشان در جهان مشهور است و معروفترین ایشان «شکسپیر» و «مارلو» در تراژدی و کمدی و تاریخی و «بن جانسون» در کمدی است. بدیهی است که همه این دوره هشتاد ساله از لحاظ اهمیت آثاری که در آن به ظهور پیوسته یکسان نیست.

نویسندگان سی ساله اول که وظیفه پیشروی داشتند آثارشان عموماً از نویسندگان دوره بعد ضعیف‌تر است. داستانهایی که برای نمایشنامه برمیگزیدند، شیوه «سینک»، ولذا هر بود از خوریزی و جنایت و انتقامهای وحشتناک، ولی از لحاظ صنایع لفظی، و استواری مضمون و تعبیرات شاعرانه در حد کمال بود.

اشخاصی که در این نمایشنامه‌ها معرفی میشدند افرادی بودند غیر عادی از طبقات ممتاز اجتماع و زندگی ایشان مخلوطی بود از تهور و قتل و جرم‌طلبی و فسق و فجور که عموماً به انهدام و اضمحلال خود و خانواده و قدرت ایشان پایان می‌پذیرفت. البته داستان این نمایشنامه‌ها با وقایع جاری آن عهد وفق میداد و باین سبب مردم از شنیدن و دیدن وقایع مربوط به قتل و آدم‌کشی لذت می‌بردند.

اما تراژدی کامبیز شاهنشاه ایران *Tragedie of Comises King of Percia* توسط شخصی بنام «توماس پرستون» Thomas Preston نوشته شده و تاریخ ثبت آن سال ۱۵۶۹/۷۰ است یعنی تقریباً چهارصد سال پیش از این. ولی محتمل است که چند سال قبل از این تاریخ نوشته شده و بروی صحنه آمده باشد. عنوان کامل این نمایشنامه از این قرار است: «يك تراژدی اندوهبار، مخلوط با سرور نشاط آور کامل، درباره زندگی کامبیز شاهنشاه ایران، از آغاز سلطنت تا پایان زندگانی‌اش، تنها کار نیکی که انجام داد و پس از آن چندین عمل بد و قتل‌نسهای زجر آوری که توسط وی و یا از طریق وی صورت گرفته و بالاخره مرگ نفرت‌آوری که بنا به عدل الهی واقع شده باین قرار بمعرض نمایش درآمد»^۵.

شرح احوال نویسنده این نمایشنامه، که در حقیقت مخلوط ناهم‌آهنگی است از تراژدی

۵ - این املاي اصلی عنوان این نمایشنامه است.

ونمایشنامه اخلاقی Moralité^۶ معلوم نیست و مورخان هنرهای دراماتیک در قدیم او را بجای شخص دیگری بهمین نام که مدتی بعنوان محصل و محقق دردانشگاه کمبریج بسر برده و در سال ۱۵۶۱ به دریافت درجه M.A. نائل گشته و پس از مدتی تدریس، در سال ۱۵۸۷ بمقام نیابت ریاست دانشگاه مزبور ارتقاء یافته بود، میگردند. نقل کرده اند که این شخص مورد عنایت ملکه الیزابت قرار گرفت و برای وی مقرری معین شد و بقدری در زبان و ادبیات لاتین تسلط داشت که در حضور ملکه بزبان لاتین به بحث و مناظره میپرداخت و در نمایشهای لاتین شرکت میجست.

ولی عده ای از محققان در این اواخر تردید کرده اند که کسی که تا این درجه در زبان لاتین تسلط باشد ممکن نیست نمایشنامه ای مثل کامبیز، که تا این درجه زمخت و عامه پسند باشد بنویسد و معتقدند که طرز تقسیم بازیها بین اشخاص بازی نشان میدهد که نویسنده این نمایشنامه یکی از افراد يك گروه حرفه ای یا نیمه حرفه ای که اعضای آن را شش مرد و دو پسر بچه تشکیل میدادند بوده است. عقیده دیگری که در این مورد اظهار شده اینست که «توماس پرستون» مصنف نمایشنامه کامبیز يك تنظیم کننده تصنیف «بالاد» Ballad بوده که در پایان دو تا از تصنیفهای اعضای وجود دارد بزبان لاتین که شبیه به اعضای پایان این نمایشنامه است. مصنف این تصنیفها در همان ایامی که نمایشنامه کامبیز بچاپ رسیده میزیسته است.

این نمایشنامه از لحاظ فنون درام نویسی دارای قصه هایی است که کاملاً آشکار و طرز تنظیم آن بسیار ناشایسته است و در حقیقت از همان نوع آثار زمخت و پرمبالغه ایست که شکسپیر در سالهای بعد از در همان اشخاص بازی خود از قبیل «فالتاف» Falstaff بسخنی مسخره و انتقاد میکند.

۶ - مورالیت عبارت است از نمایشنامه هایی که بسورت استعاری و یا تمثیلی در اواخر سده چهارم میلادی متداول شد و در آن اعمال نیک و بد آدمی برای نجات و رستگاری وی، بسورت اشخاص بازی مقابل یکدیگر قرار میگرفتند. بدیهی است برای جالب توجه ساختن نمایشنامه حرکت و هیجان بیشتر متعلق به نمایشنامه اعمال بد بود که آنرا خنده و تفریح تماشاگران با شوخیهای تند و خشن توأم میساختند. بهترین نمونه این نمایشنامه ها اثری است بنام «انسان» Everyman که محضراً از زبان هلندی به انگلیسی درآمده است. این نمایشنامه پنج سال پیش توسط مرحوم قراچه دانی، یکی از دانشجویان رشته نمایشنامه نویسی دردانشگاه هنرهای دراماتیک، بفرسی ترجمه شد و نسخه های ماشین شده آن مورد استفاده دانشجویان است. مترجم ناگام چندی پیش در يك سانحه اتومبیل جهان را بدرود گفت. خداوند او را بیامرزاد.

۷ - در چاپ اول این نمایشنامه ۳۸ شخص بازی وجود دارد که وظائف آنها بین هشت هنرپیشه تقسیم شده است.